

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Свищо Вікторія Юрївна

УДК 81:1(470+571)"18/19"

**ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА У ТВОРЧОСТІ
Д. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСЬКОГО**

09.00.05 – історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ-2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Мозгова Наталія Григорівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Сторіжко Людмила Василівна,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»,
професор кафедри філософії;

кандидат філософських наук, асистент,
Матвієнко Ірина Сергіївна,
Національний університет біоресурсів
природокористування України,
кафедра філософії.

Захист відбудеться 2 липня 2015 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 28 травня 2015 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради

Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Відродження української державності актуалізувало розвиток національної культури, який, на жаль, не супроводжувався однозначною мовною політикою. Дана обставина обумовлена тим історичним білінгвізмом українського суспільства, який, тривалий час, виступаючи основою ряду політичних спекуляцій, зумовлює його світоглядну деструкцію. Формуючи проекти національної консолідації, політики, як правило, маргіналізують мовний принцип, знецінюючи тим самим консолідаційне значення національної культури.

Невирішеність мовного питання в українському суспільстві актуалізувала соціолінгвістичні, політологічні, етно-соціо-лінгвістичні його дослідження, які пропонують ґрунтовні пояснення закономірностей впливу мови на розвиток суспільства, залишаючи осторонь проблеми сутності та виявлення внутрішніх механізмів розвитку мови, що, безумовно, актуалізує лінгвофілософські дослідження. Їх результати сприятимуть, з одного боку, глибшому розумінню тих духовних процесів, які відбуваються у сучасному суспільстві, а з іншого – формуванню лінгвокультури, як невід’ємного елементу суспільного буття.

Актуалізація лінгвофілософських досліджень у вітчизняному соціогуманітарному дискурсі тісно співвідноситься з необхідністю відродження та переосмислення інтелектуальної спадщини тих мислителів, які, з одного боку, в силу білінгвізму українського суспільства, а з іншого – світоглядних колізій радянського періоду, не отримали належного місця у вітчизняному історико-філософському дискурсі. Чільне місце в цьому контексті належить творчій спадщині Д. Овсянико-Куликовського, яка, в силу ідеологічних упереджень радянського світогляду, вже тривалий час залишається відомою лише невеликому колу літературознавців. Разом з тим, вчений, будучи різноплановим мислителем сформував оригінальну лінгвофілософську концепцію та спроектував концепцію психології художньої творчості.

Констатуючи дефіцит цілісного концептуального дослідження філософської спадщини Д. Овсянико-Куликовського, все ж варто звернути увагу, що окремі проблеми його творчості привертали увагу дослідників ще за життя мислителя. Це яскраво засвідчують праці А. Ветухова, А. Горнфельда, В. Міллера, Т. Райнова, М. Щербакової та ін. Саме вони є тим, теоретичним тлом, яке, у сукупності з працями самого мислителя, дає змогу не тільки виявити ті концептуальні засади, що пронизують усю творчу спадщину мислителя, але й показати їх місце в соціогуманітарному дискурсі кін. XIX – поч. XX ст.

В радянський період, психологічні інтенції філософської спадщини Д. Овсянико-Куликовського не отримали ані належного вивчення, ані розвитку. В цей час дослідники акцентували головну увагу на творах присвячених вивченню особливостей російської інтелігенції. Цю тенденцію яскраво

засвідчують праці М. Анікіна, М. Бойко, І. Ілюхіна, Ю. Манна, М. Осьмакова та ін. Суттєвих змін у дослідженні творчої спадщини мислителя не спостерігається й зі здобуттям Україною незалежності. Адже, як свідчать праці Я. Грицака, Я. Голобородько, І. Гуржія, О. Реєнта, О. Ладиги, В. Сарбея, Л. Чувпило та ін., дослідники акцентують увагу, насамперед, на специфіці суспільно-політичних та літературознавчих поглядів Д. Овсянико-Куликовського, які, однак, визначаються особливостями лінгвофілософських ідей.

Одним з найменш досліджених аспектів творчості Д. Овсянико-Куликовського як у вітчизняному, так і зарубіжному інтелектуальному дискурсі залишається ведологія, теоретичні узагальнення якої стали, по-перше, своєрідним емпіричним ґрунтом становлення лінгвофілософської проблематики, по-друге, відкрили можливість для переосмислення особливостей духовного розвитку людства на ранніх стадіях соціокультурного розвитку, по-третє, сформували теоретичне тло спростування європоцентристських тенденцій інтелектуального дискурсу ХІХ ст. Окремі аспекти ведологічних розвідок Д. Овсянико-Куликовського висвітлені у працях Л. Дабло, Ю. Завгороднього, О. Семененка.

Невизначеність теоретичного статусу лінгвофілософії в структурі сучасного гуманітарного знання, з одного боку, та необхідність визначення місця філософської спадщини Д. Овсянико-Куликовського в історико-філософському процесі, – з іншого, актуалізувало історичну ретроспекцію філософії мови, теоретичним тлом якої стали праці таких провідних мислителів як Платон, Аристотель, Августин, Ісідор Севільський, Діонісій Ареопатит, М. Кузанський, Т. Гоббс, Г. Лейбніц, Дж. Локк, Ж.Ж. Руссо, Й. Гердер, В. фон Гумбольдт, Г. Штейнталь, М. Лацарус, В. Вундт та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі філософії Інституту філософської освіти і науки НПУ імені М.П. Драгоманова у межах комплексної науково-дослідницької роботи кафедри філософії «Актуальні питання історії і теорії філософії та її викладання студентам педагогічних навчальних закладів», науковий напрям «Дослідження проблем педагогічних наук», що входять до тематичного плану науково-дослідницьких робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, який затверджений Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 29 січня 2009 року, протокол № 5. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 29 листопада 2012 року, протокол № 4.

Мета дисертаційного дослідження полягає у теоретичній реконструкції лінгвофілософської концепції Д. Овсянико-Куликовського та виявленні місця та значення його філософської спадщини у вітчизняному та світовому інтелектуальному дискурсі.

Мета дисертаційного дослідження реалізується через вирішення наступних дослідницьких **завдань**:

- здійснити історико-філософську реконструкцію становлення лінгвофілософії та виявити закономірності її розвитку;
- висвітлити теоретико-методологічні засади лінгвофілософської концепції Д. Овсянико-Куликовського;
- з'ясувати основні тенденції розвитку ведології (індології) в російськомовному інтелектуальному дискурсі XIX ст.
- виявити теоретико-методологічні засади та специфіку тлумачення гімнів Рігведи Д. Овсянико-Куликовським;
- показати лінгвофілософську своєрідність творчості Д. Овсянико-Куликовського;
- сформулювати концептуальні засади та визначити специфіку психології художньої творчості у творчій спадщині Д. Овсянико-Куликовського.

Об'єкт дослідження – філософська спадщина Д. Овсянико-Куликовського.

Предмет дослідження – своєрідність лінгвофілософської концепції Д. Овсянико-Куликовського в контексті історико-філософської думки.

Методи дослідження. Багатоаспектність творчої спадщини Д. Овсянико-Куликовського зумовлює використання міждисциплінарного підходу, який синтезує в собі філософські, психологічні, наукові, мовознавчі, літературознавчі, релігієзнавчі тощо підходи вивчення мови. Зважаючи на те, що реалізація останніх здійснювалася в контексті загальнометодологічних правил аналізу історико-філософського процесу, у дисертаційному дослідженні було використано принципи єдності історичного і логічного, розвитку, всебічності та історизму. Історико-філософська реконструкція становлення лінгвофілософії здійснена за допомогою методів історіографічного та пошуково-бібліографічного аналізу.

Важливе місце в процесі дисертаційного дослідження відіграв принцип об'єктивності, який дав можливість вийти за рамки наявних у сучасній науці упереджених оцінок лінгвофілософської спадщини Д. Овсянико-Куликовського та здійснити її науково та світоглядно незаангажований аналіз.

Зважаючи на те, що історико-філософське дослідження неможливе без інтерпретації та реінтерпретації текстів, важливе значення відіграв герменевтичний метод. При роботі з джерелами віддавався пріоритет синхронному методу – він передбачає вивчення переважно тих джерел, які визначають специфіку розвитку філософської думки в чітко визначений хронологічний період.

Окрім того, реалізація поставленої мети здійснювалася крізь призму методу текстологічного аналізу, за допомогою якого було виявлено імпліцитний авторський зміст, насамперед, індонологічних робіт Д. Овсянико-

Куликовського та компаративного аналізу, на тлі якого розкрито специфіку лінгвофілософської концепції мислителя.

Кожен з вказаних методів, використовувався для вирішення конкретних дослідницьких завдань у відповідних розділах дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у формуванні систематичного концептуального підходу до філософської спадщини Д. Овсянико-Куликовського, який дає їй можливість посісти вагоме місце не тільки у вітчизняному, але й світовому інтелектуальному дискурсі.

В процесі дослідження обґрунтовано положення, які відзначаються науковою новизною і виносяться на *захист*:

Вперше:

- показано, що основою лінгвофілософської своєрідності творчості Д. Овсянико-Куликовського є обґрунтування, по-перше, реального онтологічного статусу та психофізіологічної природи слова, по-друге, генетичного взаємозв'язку між граматичним і логічним та визнання останнього вищим щаблем психічного розвитку, по-третє, перенесення уваги з мови на думку. Виявлено, що у творчій спадщині Д. Овсянико-Куликовського стверджується взаємообумовленість основних закономірностей розвитку мови з еволюцією людського розуму та суспільства загалом;

- доведено, що в основі запропонованої Д. Овсянико-Куликовським психології художньої творчості лежить, з одного боку, ідея спорідненості науки та мистецтва, яка дає можливість використання природничо-наукових методів в процесі аналізу художньої творчості, а з іншого – запропонована на основі принципу «економії думки» специфіка тлумачення особистості (в тому числі й особистості митця), яка розуміється вченим як результат синтезу усіх елементів (почуття, волі, мислення) психіки, який уможлиблюється на рівні над-соціальних (релігія та мораль) почуттів. Останні стають тим світоглядним фундаментом за допомогою якого розкривається дійсне значення сформованих мистецтвом типових образів та виявляється рівень їх розуміння;

- виявлено, що теоретико-методологічною основою запропонованої Д. Овсянико-Куликовським натуралістично-психологічної парадигми інтерпретації текстів Рігведи стали висхідні засади натуралістичної та християнсько-богословської парадигми, синтез яких здійснювався крізь призму методологічних настанов емпіріокритицизму та лінгвофілософських ідей В. фон Гумбольдта; з'ясовано, що давні арії одночасно поклонялися і фізичним і психічним процесам, провідне місце серед яких відграє екстаз, якого досягає людина за допомогою мови в процесі культової діяльності. Поряд з іншим показано, що запропонована Д. Овсянико-Куликовським інтерпретація Рігведи має чітку інтенцію на визнання креативної ролі мови, яка, однак, не отримує логічного завершення.

Уточнено:

- теоретико-методологічні засади лінгвофілософської концепції Д. Овсянико-Куликовського та показано, що теоретичною основою наукової діяльності мислителя стали ідеї запропоновані В. фон Гумбольдтом та О. Потебнею, розвиток та інтерпретація яких у науковій спадщині мислителя здійснювалася в контексті теоретико-методологічних засновків першого та другого позитивізму, крізь призму яких мислитель на початку своєї наукової діяльності намагається розглянути специфіку духовних процесів на ранніх стадіях суспільного розвитку, а згодом звертається до проблем мовознавства та літературознавства.

Набуло подальшого розвитку:

- історико-філософська реконструкція становлення та розвитку лінгвофілософської проблематики (до XIX ст.), на тлі якої виявлено особливості вирішення останньої на різних етапах соціокультурного та духовного розвитку суспільства. Доведено, що наявність двох змістовних етапів у її розвитку: перший – від міфологічної свідомості – до епохи Просвітництва; другий – починається працями В. фон Гумбольдта, – обумовлена не концептуальними, а теоретико-методологічними відмінностями вирішення онтологічного статусу мови. Підкреслено маргінальний характер філософії мови на початковому етапі її розвитку;

- з'ясування особливостей розвитку ведології (індології) в російськомовному інтелектуальному дискурсі XIX ст.. Останній був обумовлений пануючими в тогочасній гуманітарній науці парадигмальними підходами, провідне місце серед яких посідають буквально-історичний, натуралістичний та християнсько-богословський. Підкреслено, що відмінність їх висхідних світоглядних засад не супроводжується різкою відмінністю запропонованих вченими висновків, які, як правило, погоджуються з тим, що в основі духовного життя суспільства лежить обожнення природних стихій.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно, пропонує перше цілісне концептуальне дослідження лінгвофілософської концепції Д. Овсянико-Куликовського тим самим відкриваючи можливість повернути його спадщину у вітчизняний історико-філософський дискурс.

Практичне значення. Одержані результати можуть бути використані у навчальному процесі, наукових дослідженнях, пов'язаних з розробкою нормативних курсів, семінарських занять і спецкурсів не лише з таких предметів, як: історія філософії, філософія мови, філософія культури, а й психологія, мовознавство та літературознавство.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження носить самостійний характер. Положення наукової новизни і висновки роботи отримані дисертантом самостійно. Використані у дисертації ідеї, гіпотези та положення інших авторів мають відповідні посилання.

Апробація результатів дослідження: основні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися та доповідалися на Днях науки

філософського факультету КНУ ім. Т. Шевченка (м. Київ, 2013, 2014 рр.); Звітно-науковій конференції викладачів НПУ ім. М. Драгоманова (м. Київ, 2012 р.), Міжнародній науковій студентській конференції «Шевченківська весна» (м. Київ, 2012, 2013 рр.).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображений у 11-ти наукових публікаціях – 6-ти статтях, з них 1 розміщена в іноземному науковому періодичному виданні (Болгарія), а 5 – у фахових виданнях, затверджених ВАК України з філософських наук; та 5-ти матеріалах виступів на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені специфікою її предмету та логікою розкриття теми, а також поставленою метою й завданнями дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, що вміщують шість підрозділів, висновків і списку використаної літератури. Повний обсяг дисертації – 228 сторінок, з них 192 основного тексту. Список використаної літератури містить 36 сторінок і налічує 373 джерела з них 22 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **«Вступі»** обґрунтовано актуальність теми дослідження, показано її зв'язок з науково-дослідною роботою закладу, в якому виконувалася робота, сформульовано мету та завдання дисертації. Поряд з вказаним визначено об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито положення наукової новизни, які виносяться на захист, окреслено теоретичне і практичне значення дисертації, наведено дані про апробацію роботи та відображено структуру та обсяг роботи.

У першому розділі **«Джерелознавча та теоретико-методологічна база дослідження»** здійснюється огляд літератури присвяченої тематиці дослідження, яка, по-перше, включає праці Д. Овсянико-Куликовського, по-друге, праці присвячені різним аспектам становлення та розвитку філософії мови, по-третє, праці присвячені вивченню лінгвофілософських поглядів Д. Овсянико-Куликовського.

Виходячи з того, що лінгвофілософська проблематика поки що не отримала свого концептуального оформлення в історико-філософській думці, для дослідження основних тенденцій її розвитку та виявлення місця лінгвофілософських поглядів Д. Овсянико-Куликовського були залучені праці Бхавтріхарі, Геракліта, Парменіда, Демокрита, Протагора, Горгія, Платона, Аристотеля, Епікура, Августина Блаженного, І. Сєвільського, В. Великого, Г. Нисського, Д. Ареопігита, М. Кузанського, А. Кентерберійського, Д. Скота, У. Оккама, Ф. Бекона, Т. Гоббса, Г. Лейбніца, Дж. Локка, Е. де Кондільяка, Ж.Ж. Руссо, Й. Гердера. Творча спадщина саме цих мислителів уможливила відтворення загальних тенденцій розвитку та специфіки вирішення

філософсько-лінгвістичної проблематики на різних етапах історичного та духовного розвитку людства.

Важливе місце в ході історико-філософської ретроспективи лінгвофілософської проблематики відіграли праці тих дослідників, які висвітлили окремі аспекти філософії мови у творчій спадщині окремих мислителів чи запропонували емпіричний базис для її пояснення. В цьому контексті варто згадати праці таких зарубіжних та вітчизняних мислителів як І. Беляєв, Д. Бредшоу, В. Богораз, М. Грушевський, А. Гулига, Ю. Денисов, О. Донських, В. Звегінцев, Д. Зеленін, В. Каракулаков, М. Кун, О. Лосєв, В. Маслова, В. Постовалова, Г. Стратанович, Е. Тейлор, В. Томсен, Дж. Фрезер та ін.

Докорінно новий етап розвитку філософії мови розпочинають праці В. фон Гумбольдта, який, користуючись теоретичними засновками І. Канта та Й. Гердера, не тільки обґрунтовує тісний взаємозв'язок мови та мислення, але й пов'язує змістовну сторону мови з духовним життям та культурою народу. Ця ідея отримала подальший розвиток у творчості як зарубіжних (В. Вундт, М. Лацарус, Г. Штейнталь та ін.) так і вітчизняних (І. Белорусов, М. Костомаров, Д. Овсяннико-Куликовський, О. Потебня, О. Попов, М. Сумцов, Г. Шпет та ін.) мислителів.

Чільна увага у дисертаційному дослідженні приділяється, з одного боку, працям О. Потебні, а з іншого – тим дослідникам, які приділили значну увагу вивченню його творчої спадщини. Серед них: Г. Шпет, Д. Овсяннико-Куликовський, М. Безлепкіна, Т. Райнова, М. Сумцова, К. Чеховича, М. Осьмакова, В. Виноградова та ін.

Користуючись принципом єдності історичного та логічного при дослідженні наукової та публіцистичної спадщини Д. Овсяннико-Куликовського та, відповідно, вивчаючи місце та значення тих його праць, що присвячені вивченню санскриту та давньоарійської культури, у дисертаційному дослідженні були використані праці таких провідних російських індонологів та санскритологів як Ф. фон Аделунг, О. Афанасьєв, О. Введенський, П. Гринцер, К. Коссович, Г. Лебедев, Р. Ленц, І. Мінаєв, Ф. Мюллер, О. Петровський, П. Петров, З. Рагозін, В. Ретінцев (арх. Хрісанф), В. Соловійов, Ф. Фортунів, Ф. Фортунівський та ін. Вони дали можливість розкрити місце, значення та своєрідність індонологічних пошуків Д. Овсяннико-Куликовського в інтелектуальному дискурсі свого часу. В свою чергу, В. Алпатова, Шрі Ауробіндо, П. Грінцера, Р. Дандекара, У. Джеймса, Т. Єлізаренкової, Г. Ільїна, М. Карєєва, Р. Раппапорта, С. Радхакришнана, О. Семененка, С. Секунданта, С. Смоликовського та ін. дали можливість визначити міру наукової неупередженості Д. Овсяннико-Куликовського під час інтерпретації гімнів Рігведи.

Констатуючи дефіцит цілісного концептуального підходу до творчої спадщини Д. Овсяннико-Куликовського, все ж не можна оминати увагою

науковий доробок тих дослідників, які розкрили окремі аспекти його творчої спадщини. Чільне місце серед них посідають праці М. Анікіна, М. Безлепкіна, М. Бойко, А. Ветухова, Я. Грицака, Я. Голобородько, І. Гуржія, Р. Гнеушева, А. Гуторова, А. Горнфельда, Ю. Завгороднього, І. Ілюхінв, О. Козира, О. Ладиги, Ю. Манна, М. Осьмакова, Т. Райнова, О. Реснта, В. Сарбея, О. Слюсара, О. Цивкача, Л. Чувпило та ін.

У другому розділі **«Загальноєвропейський та вітчизняний контекст становлення лінгвофілософських поглядів Д. Овсянико-Куликовського»** здійснюється історико-філософська ретроспектива лінгвофілософської проблематики та розкривається своєрідність її вирішення на різних етапах суспільного розвитку. Поряд з вказаним висвітлено місце творчої спадщини Д. Овсянико-Куликовського у історико-філософському процесі.

У підрозділі 2.1. **«Еволюція лінгвофілософської проблематики в європейській філософії»** окреслюється специфіка розвитку лінгвофілософських ідей від міфологічної свідомості до початку XIX ст.

Синкретизм міфологічної свідомості стає теоретичним тлом утвердження думки про те, що мова є природною властивістю людини та світу, яка має використовуватися розумно як мінімум в силу того, що слова (імена) мають дійсний онтологічний статус. В силу цього слова (імена), з одного боку, здатні впливати на інші матеріальні тіла, а з іншого – постають засобом своєрідної об'єктивації світу (насамперед, ідеального). Останній постає справжньою реальністю і відповідно забезпечує буття світу предметно-чуттєвих сутностей.

Концептуальне оформлення лінгвофілософських ідей вперше спостерігається у мислителів античної Греції. Вони постулюють два відмінні підходи до тлумачення проблеми змісту та походження мови – «за природою» (Геракліт, Піфагор, Платон) та «по закону» або «шляхом встановлення» (Протагор, Горгій, Аристотель). В той час як представники концепції природного походження мови доводять тісний взаємозв'язок між звуком та змістом, відкриваючи широкі можливості для етимологічних розвідок спрямованих визначити міру присутності об'єктивної сутності речей в суб'єктивній свідомості людини, представники концепту «за встановленням» закладають теоретичні підстави для розвитку думки про відносність зв'язку між словами і предметами. На основі запропонованого античними мислителями поділу слів на класи сформовано два основні етапи у розвитку мови: спочатку виникають слова «природно» (даються Ономатетами), а потім люди, використовуючи ці слова, застосовуючи їх до нових предметів, збільшують словник і роблять мову менш точною.

Започаткована східною патристикою традиція інтерпретації божественних імен сприяла спростуванню, з одного боку, ідеї божественного походження мови, а з іншого – думки про наявність природного взаємозв'язку між словом та знаком, сприяючи тим самим розвитку номіналізму. Його представники доводять, що формування мови відбувалося індуктивним шляхом, тобто від

позначення окремих предметів до формування абстрактних понять. В межах останнього вперше ставиться проблема взаємозв'язку мови та мислення та відкидається пріоритет комунікативної ролі мови.

Пануючі в епоху Просвітництва історизм та натуралізм стали тим теоретичним тлом на ґрунті якого сформувалася ідея природного походження мови, яка стала результатом, з одного боку, розвитку людського інтелекту, а з іншого – людського суспільства. В дусі часу дослідники розвивають ідею історичного розвитку мови – від чуттєвої конкретності (образності) до абстрактної строгості і стрункості та доводять географічну обумовленість мови та культури (Й. Гердер).

Своєрідним узагальненням усієї попередньої філософсько-лінгвістичної традиції, з одного боку, та принципово новим етапом розвитку філософії мови, з іншого, – постає лінгвофілософська концепція В. фон Гумбольдта. Мислитель стверджуючи тісний взаємозв'язок мови та мислення, доводить, що мову можна розглядати лише як діяльність людського духу (світогляду, способу мислення тощо), який, в свою чергу, визначає специфіку мови. Взаємозв'язок людини та суспільства, який формується за допомогою мови уможлиблюється завдяки внутрішній формі мови, яка проявляється у вигляді «народного духу».

Підрозділ 2.1. **«Теоретичні засади становлення філософського світогляду Д. Овсянико-Куликовського»** присвячено висвітленню основних колізій становлення психологічної парадигми в лінгвофілософії та розкриттю світоглядних засад творчої спадщини Д. Овсянико-Куликовського.

На концептуальному тлі робіт В. фон Гумбольдта формувалася психологічна парадигма інтерпретації мови (Г. Штейнталь, М. Лацарус), ідеї якої стали теоретичним тлом формування «психології народів» (В. Вундт). Представники останньої розглядали мову як матеріал дослідження психологічних особливостей цілого народу. Такий підхід призвів до втрати мовою онтологічного статусу, оскільки відтепер вона починає розглядатися виключно як органон за допомогою якого людина пізнає навколишній світ та включається у суспільне життя.

Становлення лінгвофілософії на вітчизняних теренах відбулося на початку ХІХ ст. й досягає апогею свого розвитку у творчості О. Потебні, який, розвиває засадничі ідеї В. фон Гумбольдта крізь призму позитивістських методологічних настанов. На цьому тлі мислитель пропонує концепцію внутрішньої форми слова, де останнє розглядається як єдність звуку, змісту та внутрішньої форми, яка постає тим чинником який, пов'язуючи слово з різними речами змушує його приймати інше значення. Розширення змісту слова – його символічність, – тотожна поетичності слова, оскільки реалізується за допомогою образу. Повернення онтологічного статусу мови відбувається на рівні народності, яка формується в силу постійного прагнення людини до інтуїтивного сприйняття внутрішньої форми слова та формуючи єдність суб'єктивного та об'єктивного

змісту і забезпечуючи тим самим ефективну комунікацію між членами спільноти.

Найбільш видатним послідовником О. Потебні став Д. Овсянико-Куликовський. Формування його наукового світогляду відбувалося, з одного боку, під впливом тогочасного позитивізму, а згодом психологізму, а з іншого – теоретико-методологічних настанов природничих наук, крізь призму яких мислитель на початку своєї наукової діяльності намагається розглянути специфіку духовних процесів на ранніх стадіях людського розвитку, а згодом звертається до проблем мовознавства та літературознавства.

Входячи з цього, Д. Овсянико-Куликовський від початку своєї наукової діяльності, формується як вчений широкого профілю. З одного боку, він цікавиться лінгвістикою та літературознавством, а з іншого – філософією, психологією та соціологією. Подекуди його погляд сягає і природничих наук, які захоплювали його ясністю та точністю методів дослідження. Його надихав результат, якого досягали вчені в галузі природничих наук. Показово, що такий широкий спектр зацікавлень був обумовлений загальним прагненням глибше зрозуміти взаємозв'язок мови та мислення – наукового та художнього.

У третьому розділі **«Особливості рецепції індійської філософії в перекладах та інтерпретації мислителя»** досліджується теоретико-методологічні засновки та специфіка інтерпретації Рігведи в російськомовному інтелектуальному дискурсі XIX ст.. Головна увага приділяється вивченню особливостей тлумачення Рігведи Д. Овсянико-Куликовським та виявленню місця лінгвофілософської проблематики в цій діяльності.

Розвиток порівняльного мовознавства на зламі XVIII – XIX ст. актуалізує звернення дослідників до вивчення давніх текстів. Провідне значення в даному контексті посідає дослідження санскриту, який виступає тим емпіричним базисом на тлі якого вчені намагаються розкрити світоглядну специфіку давніх арійців. Остання розглядається крізь призму теоретико-методологічних настанов позитивізму, що й сприяло становленню, насамперед, історичної та натуралістичної школи парадигми інтерпретації Рігведи.

Звернення до проблем санскриту та вивчення раннього індійського світогляду російськими дослідниками XIX ст., як правило, відбувалося в дусі популярних в той час позитивістських настанов. Зокрема, позитивісти, заперечуючи метафізику і, шукаючи позитивне знання, сприяли формуванню історичних та натуралістичних напрямків інтерпретації даних Рігведи. Так, наприклад, представники історичної парадигми тлумачення Рігведи (Ф. фон Аделунг, К. Коссович, О. Петровський, І. Мінаєв) доводили, що цей твір описує дійсно існуючі історичні реалії та події і лише подекуди проглядається думка про те, що на основі гімнів і пісень Рігведи можна сформувати лише загальне уявлення про події минулого.

Представники натуралістичної парадигми (О. Афанасьєв, П. Петров, О. Петровський, К. Коссович, Ф. Фортунів та ін.) доводили, що індоарії

поклонялися обожненим і персоніфікованим силам і процесам матеріальної природи (наприклад, Сонцю – солярна або світлова теорія, Місяцю – місячна теорія, небесних тіл взагалі – астрономічна теорія, грозі з блискавкою – атмосферна або метеорологічна теорія, порам року – сезонна теорія тощо).

В дусі натуралізму тлумачили Рігведу й представники богословсько-християнської парадигми (В. Ретівцев, О. Введенський Т. Буткевич, В. Соловйов). Разом з тим, ці мислителі намагалися протиставити позитивістському поясненню історії ведичних індійців своє власне розуміння, засноване на біблійній історіософській традиції про деградацію язичників. Виходячи з цього, вони користуючись дещо відмінними теоретичними засновками доводили існування первісного монотеїзму, в результаті деградації якого формуються натуралістичні політеїстичні уявлення. Розглядаючи Рігведу з позиції християнської історії, представники богословсько-християнської парадигми дійшли до думки про те, що давні арії обожнювали весь спектр кінцевого буття, однак не довели цю думку до логічного завершення.

Синтез теоретико-методологічних інтенцій натуралістичної та християнсько-богословської парадигми тлумачення текстів Рігведи, вперше чітко проглядається у творчості Д. Овсянико-Куликовського, який концептуально оформив іманентно присутню у творчості його попередників ідею про те, що давні арії одночасно поклонялися і фізичним і психічним процесам. Запропонований мислителем підхід уможлиблювала наявна в тогочасному науковому середовищі криза теоретико-методологічних настанов першого позитивізму, яка супроводжувалася розвитком обґрунтованого емпіріокритицизмом психологізму.

Інтерпретація текстів Рігведи з позицій психологізму та еволюціонізму дала можливість Д. Овсянико-Куликовському сформулювати власну концепцію розумової еволюції людини на ранніх стадіях її психічного розвитку. На тлі культурологічного та психологічного аналізу культу Агні (вогню) мислитель, з одного боку, доводить рух думки від одиничного до загального, що, безумовно, буде залишати його в межах натуралістичної парадигми, а з іншого – показує його психологічне значення, що реалізується в контексті сформованої арійцями ідеї безсмертя.

У підрозділі 3.2. «**Натуралістично-психологічна інтерпретація Рігведи Д. Овсянико-Куликовським**» сформовано теоретико-методологічні засади становлення натуралістично-психологічної інтерпретації Рігведи Д. Овсянико-Куликовським та висвітлено специфіку цієї інтерпретації.

Теоретичним тлом розвитку натуралістично-психологічної парадигми тлумачення текстів Рігведи Д. Овсянико-Куликовським стала ідея В. фон Гумбальдта про те, що мова є функцією душі. Реалізація цієї ідеї під час тлумачення текстів Рігведи здійснюється у тісному взаємозв'язку з тлумаченням двох давньоарійських культів – Мови-Вач та Соми крізь призму екстазу. Останній, на думку мислителя, є тим психологічним фактором, який

породжує релігійне почуття. Зважаючи на те, що формування нових теоретико-методологічних засновків тлумачення текстів Рігведи у творчості Д. Овсянико-Куликовського відбувалося в контексті позитивістського еволюціонізму, мислитель так і не зміг повністю дистанціюватися від натуралістичної її інтерпретації, залишивши мову суто повітряною стихією.

Психологічне значення мови Д. Овсянико-Куликовський виводить зі специфіки інтерпретації взаємозв'язку (Rtam) культу з космосом, на основі якого формується почуття нумінозного (Р. Раппапорт), психічним виявом якого на ранніх стадіях суспільного розвитку є екстаз. Останній породжується культовою (молитви та дії) діяльністю людини, що дає всі підстави вважати, що саме людина та її мова, яка на рівні культу виявляється у вигляді молитви, з одного боку, виступає запорукою існування богів та всесвіту, а з іншого – є засобом керування богами (природними явищами). Поряд з іншим показано, що Д. Овсянико-Куликовський не доводить до логічного завершення ідею про креативну роль Мови-Вач.

Виходячи з того, що мова тривалий час не була персоніфікованою богинею в релігійних уявленнях давніх аріїв, Д. Овсянико-Куликовський доводить, що персоніфікується не засіб, а психічний стан (екстаз-brahman) людини. Такий підхід відкривав можливість обґрунтувати тісний взаємозв'язок Мови-Вач та Соми, які в контексті містичного тлумачення Рігведи могли б розглядатися як тотожні. Підійшовши в притул до виявлення двох паралельних змістів Рігведи – містичного та профанного (натуралістичного), Д. Овсянико-Куликовський, все ж не зміг, в силу світоглядних настанов своєї доби, довести їх розвиток до логічного завершення. Цю тенденцію яскраво демонструє різке повернення мислителя до натуралістичного тлумачення Соми, яке, однак, чітко співвідноситься з психологічною його інтерпретацією. У кожному випадку, Сомі постає як божество екстазу, який може досягатися різними засобами.

У ході наукової дискусії з представником натуралістичної парадигми інтерпретації рігведійських гімнів В. Міллером, Д. Овсянико-Куликовський довів правоту розробленого ним психологічного розуміння Соми. Однак, після цього дослідник відмовився від подальшої розробки психологічної парадигми і пішов на поступки прихильникам натуралістичних уявлень, інтерпретуючи Сому як статевий екстаз тим самим примітивізуючи зміст Рігведи.

Четвертий розділ **«Специфіка лінгвофілософської концепції Д. Овсянико-Куликовського»** присвячено висвітленню специфіки тлумачення Д. Овсянико-Куликовським слова, мови та тих психічних процесів, що відбуваються в процесі мовної діяльності.

У підрозділ 4.1. **«Лінгвофілософська своєрідність творчості Д. Овсянико-Куликовського»** висвітлюються світоглядні засади та специфіка лінгвофілософської концепції Д. Овсянико-Куликовського.

Зміна теоретико-методологічних засад філософської думки в кінці XIX ст., що була обумовлена еволюцією позитивізму і виявилася у розвитку

емпіріокритицизму, зумовила постання нового психофізичного напрямку філософської думки. Його представники підходять до вирішення проблеми пізнання з позицій крайнього психологізму, акцентуючи головну увагу на тих психічних процесах, що відбуваються у свідомості суб'єкта (митця). Постулюючи тісний взаємозв'язок між фізичними та психічними процесами психофізіологи акцентують увагу на специфіці психічної еволюції людини крізь призму принципу «економії думки», який реалізується завдяки мові.

Становлення філософсько-лінгвістичної концепції Д. Овсянико-Куликовського відбувалося під впливом, з одного боку, світоглядних тенденцій кінця XIX – поч. XX ст., зокрема, пануючого в цей час емпіріокритицизму, а з іншого – запропонованого О. Потебнею вчення про внутрішню структуру слова. На теоретичному тлі останніх мислителів пропонує власну психофізіологічну концепцію слова, в межах якої слово набуває самостійного онтологічного статусу. В цьому проявляється принципова відмінність поглядів Д. Овсянико-Куликовського у порівнянні з О. Потебнею, який вважав, що слово набуває значення тільки в мові.

Розвинена Д. Овсянико-Куликовським, психофізіологічна природа слова, яка реалізується в думці стала основою розвинуеного ним принципу «економії думки», який, в свою чергу, виявляє дійсне значення мови. На тлі аналізу роботи свідомого та несвідомого, мислитель виявляє генетичний зв'язок між граматичним та логічним мисленням та доводить, що останнє постаючи вищим щаблем психічного розвитку призводить до трансформації слова, яке завжди постає у єдності його звукового та змістовного (уявлення) елементів у нову форму – поняття, зміст якого як правило не супроводжується уявленням. Останнє, будучи вищим щаблем психічного розвитку, виявляється в розширенні і уточненні змістовної частини слова, яка супроводжується витісненням у сферу несвідомого його граматичної форми.

В реальному житті людина оперує (мислить, говорить) не стільки окремими словами, скільки групами слів, і при тому такими, що просякнуті особливим внутрішнім зв'язком і формують осмислене і психічно-організоване ціле, яке, як стверджує Д. Овсянико-Куликовський, виникає в процесі граматичної редукції. На цьому тлі мислитель доводить, що спрощення та витіснення граматичних форм предикативних висловлювань сприяли збереженню та вивільненню значної кількості продуктивної психічної енергії.

На тлі цих досліджень вчений приходить до висновку, що людська думка розвивається у напрямку абстрактності, усвідомленості й раціональності. У процесі становлення логічного мислення граматичні форми переходять у підсвідоме, стають засобами думки і вживаються автоматично. Логічна форма думки домінує над мовою і підлягає вже не психологічним, а логічним законам розуму, котрі є за своєю суттю раціональними. Поняття зароджуються у слові, а подальший розвиток отримують у мові.

У підрозділі 4.2. «Філософські засади становлення психології художньої творчості» висвітлюються особливості запропонованої Д. Овсянико-Куликовським психології художньої творчості. Чільне місце в даному контексті посідає дослідження взаємозв'язку між наукою й мистецтвом та особистістю творця.

Своєрідним узагальненням усіх наукових пошуків Д. Овсянико-Куликовського стала психологія художньої творчості, в межах якої вчений намагається довести до логічного завершення властиву усій його творчості ідеєю єдності фізичного й психічного та обґрунтувати доцільність використання методологічного інструментарію науки при дослідженні духовних явищ.

Користуючись методологічним інструментарієм науки, доцільність якого впливає із змістовної спорідненості науки та мистецтва, Д. Овсянико-Куликовський пропонує власну авторську типологію художньої творчості в межах якої виділяє спостережувану та експериментальну творчість. Такий підхід був обумовлений, з одного боку, властивим йому психологізмом, а з іншого – необхідністю показати місце та значення художньої творчості в загальній еволюції людської психіки та людини загалом.

Відштовхуючись від суб'єктивно-ідеалістичного тлумачення змісту слова О. Потебні, Д. Овсянико-Куликовський доводить неможливість повного розуміння художнього твору. В свою чергу відносно його розуміння забезпечує наявність в буденній свідомості тих же елементів, що у мистецькій свідомості. Провідне місце серед останніх посідає образ, який у буденному мисленні постає лише допоміжним засобом, в той час як у мистецькому – він є результатом творчої діяльності.

Тісний взаємозв'язок теорії словесності та психології творчості виявляється в інтерпретації Д. Овсянико-Куликовським особистості, в тому числі й особистості творця. Мислитель підкреслює, що остання формується, з одного боку, не раніше соціальних почуттів, які постаючи різновидом почуттів витрачають психічні сили й виявляються як форма особистості, а з іншого – як результат синтезу усіх елементів психіки (мислення, волі, почуттів). Такий синтез можливий лише на рівні над-соціальних почуттів (релігійні та моральні почуття), які одночасно постають і думкою, і почуттям, що реалізуються волею. На цьому теоретичному тлі мислитель розрізняє форму та зміст особистості, яка з одного боку, постає як творець художньої творчості, а з іншого – як її типовий образ, який визначає значення художнього твору в еволюційному поступі.

Лірика у творчій спадщині Д. Овсянико-Куликовського розглядається як особливий вид творчості, який створює гармонійний душевний стан, що виявляється в процесі впорядкування сфери емоцій.

У **висновках** дисертації представлено підсумкові результати дослідження:

- Незважаючи на те, що окремі аспекти творчої спадщини Д. Овсянико-Куликовського привертали увагу як за життя мислителя, так і сьогодні, все ж доводиться констатувати дефіцит комплексного концептуального підходу до вивчення його наукової спадщини. Альфою і омегою останньої є лінгвофілософська проблематика та психологізм, які пронизують усі етапи творчості мислителя.

- Зважаючи на невизначеність теоретичного статусу лінгвофілософії в структурі сучасного гуманітарного знання, з одного боку, та необхідність визначення місця філософської спадщини Д. Овсянико-Куликовського в історико-філософському процесі, – з іншого, у дисертації здійснено історичну ретроспекцію філософії мови, на тлі якої показано, що, по-перше, теоретичним тлом утвердження думки про те, що мова є природною властивістю людини та світу, є синкретизм міфологічної свідомості, в межах якого слова отримують дійсний онтологічний статус. По-друге, ідейні витoki та специфіку пануючих в інтелектуальній думці домодерного періоду концептуальних підходів до вирішення проблеми змісту та походження мови – концептів «за природою» та «по закону» («шляхом встановлення»); по-третє, основні колізії трансформації концепту «за природою» та специфіку його виявлення в модерний період, зокрема, формування думки про те, що мова є результатом, з одного боку, розвитку людського інтелекту, а з іншого – людського суспільства; по-четверте, місце та значення лінгвофілософської концепції В. фон Гумбольдта в процесі становлення філософії мови як напрямку філософії.

- Науковий світогляд Д. Овсянико-Куликовського формувався під впливом провідних світоглядних тенденції XIX ст. Важливу роль в цьому контексті відіграли праці, по-перше, європейський та вітчизняних позитивістів, по-друге, особисте спілкування та праці провідних російських та вітчизняних мислителів, по-третє, лінгвофілософські ідеї В. фон Гумбольдта та О. Потебні. Вплив їхніх ідей простежується як у ранній, так і зрілій творчості мислителя.

- Розкрито основні віхи розвитку ведології в російськомовному інтелектуальному дискурсі XIX ст.; на цьому тлі показано специфіку натуралістично-психологічної парадигми тлумачення текстів Рігведи Д. Овсянико-Куликовським, який, по-перше, доводить пріоритет психологічних факторів в процесі формування релігійного почуття, по-друге, підводить до думки, що саме мова постає запорукою існування світу. Поряд з іншим доведено пріоритет лінгвістичної проблематики на всіх етапах творчості Д. Овсянико-Куликовського.

- Позірна спорідненість творчої спадщини Д. Овсянико-Куликовського та О. Потебні супроводжується одночасно принциповою відмінністю філософських позицій двох мислителів. Зокрема, Д. Овсянико-Куликовський, замінює властиве творчій спадщині О. Потебні дослідження граматичних форм, аналізом психологічних процесів, в результаті чого відбувається підміна слова як мовного факту різними поняттями та явищами.

• Психологія художньої творчості Д. Овсянико-Куликовського постає своєрідним узагальненням усіх його попередніх наукових пошуків. Незважаючи на те, що остання ґрунтується на теоретико-методологічних засновках лінгвофілософської концепції мислителя, в душі якої тлумачиться, насамперед, проблема спрямованості та розуміння художнього твору, все ж центральне місце тут посідає особистість митця, який, створюючи типовий художній образ, визначає цінність художнього твору в процесі психічної еволюції людини.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Свищо В. Ю. Концепція мови Д. Овсянико-Куликовського: співвідношення філософії та філології / В. Ю. Свищо // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2013. – Вип. 29 (42). – С. 235-242.
2. Свищо В. Ю. Лінгвофілософські ідеї у творчості Д. Овсянико-Куликовського / В. Ю. Свищо // Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф : зб. наук. пр., Луганськ, 25-27 грудня 2012 р. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2012. – Ч. 1. – С. 54-56.
3. Свищо В. Ю. Д. Овсянико-Куликовський: психологічне спрямування філософії мови у контексті психології творчості / В. Ю. Свищо // Современное социально-гуманитарное знание в России и за рубежом : материалы V Междунар. науч.-практ. конф. : в 4 ч. / Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2013. – Ч. 1, кн. 2: Философия и политология, теория государства и права, культурология и искусствоведение. – С. 55-58.
4. Свищо В. Ю. Д. Овсянико-Куликовський: психологічне трактування філософії мови / В. Ю. Свищо // Політологічний вісник : зб. наук. пр. / Політологічний центр при Київському нац. ун-ті ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – Вип. 69. – С. 33-42.
5. Свищо В. Ю. Д. Овсянико-Куликовський: філософський контекст «Рігведи» / В. Ю. Свищо // Дні науки філософського факультету – 2014 : матеріали міжнар. наук. конф., Київ, (15-16 квітня 2014 р.) : матеріали доповідей та виступів / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2014. – Ч. 2. – С. 35-37.
6. Свищо В. Ю. Особливості позитивістської концепції філософії мови Д. Овсянико-Куликовського / В. Ю. Свищо // Філософські обрії : наук.-теор. журн. / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – К. ; Полтава, 2013. – Вип. 29. – С. 82-90.

7. Свищо В. Ю. О. Потебня і Д. Овсянико-Куликовський: спільне та відмінне / В. Ю. Свищо // Дні науки філософського факультету – 2013 : матеріали міжнар. наук. конф., Київ, (16-17 квітня 2013 р.): матеріали доповідей та виступів / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – Ч. 2. – С. 61-63.

8. Свищо В. Ю. О. Потебня і Д. Овсянико-Куликовський: спроба порівняльного аналізу лінгвофілософських концепцій / В. Ю. Свищо // Идеи: философско списание : науч.-теор. приложение. – Пловдив (България), 2014 р. – Кн. – С. 54-60.

9. Свищо В. Ю. Теоретичні засади становлення філософського світогляду Д. Овсянико-Куликовського / В. Ю. Свищо // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2013. – Вип. 30 (43). – С. 233-240.

10. Свищо В. Ю. Філософія мови Д. Овсянико-Куликовського / В. Ю. Свищо // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету зб. наук. пр. звітно-наук. конф. викладачів ун-ту за 2012 р., Київ, 9-10 лютого 2013 р. / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2013. – С. 322-323.

11. Свищо В. Ю. Філософська своєрідність творчості Д. Овсянико-Куликовського / В. Ю. Свищо // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці, 2014. – Вип. 706/707 : Філософія. – С. 208-213.

АНОТАЦІЯ

Свищо В. Ю. Лінгвофілософська проблематика у творчості Д. Овсянико-Куликовського. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2014.

У дисертаційному дослідженні вперше у вітчизняній історико-філософській думці представлено систематичний концептуальний підхід до філософської спадщини Д. Овсянико-Куликовського в контексті вітчизняної та зарубіжної філософії. З цією метою здійснено історико-філософську ретроспекцію філософії мови та проаналізовано, з одного боку, основні віхи її розвитку, а з іншого – специфіку тлумачення змісту мови на різних стадіях соціокультурного розвитку.

Висвітлено особливості розвитку ведології в російськомовному інтелектуальному дискурсі та показано специфіку запропонованої Д. Овсянико-Куликовським натуралістично-психологічної парадигми тлумачення гімнів Рігведи. На цьому тлі, доведено провідне значення проблеми мови на усіх етапах творчого та наукового становлення мислителя.

Розкрито тісний взаємозв'язок лінгвофілософської концепції Д. Овсянико-Куликовського та запропонованої ним психології художньої творчості, що яскраво виявляється у специфіці, з одного боку, тлумачення проблеми розуміння художнього твору, а з іншого – розуміння особистості, й зокрема, особистості митця та його значення в еволюції психічного та соціокультурного розвитку людства.

Ключові слова: слово, мова, мовлення, мислення, «економія думки», творчість, особистість, розуміння, почуття.

АННОТАЦИЯ

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2014.

В диссертационном исследовании впервые в отечественной историко-философской мысли представлено систематический концептуальный подход к философскому наследию Д. Овсянико-Куликовского в контексте отечественной и зарубежной философии. С этой целью осуществлена историко-философская ретроспекция философии языка и проанализированы, с одной стороны, основные вехи ее развития, а с другой – специфика толкования содержания языка на разных стадиях социокультурного развития.

Выявлены теоретико-методологические основания лингвофилософской концепции Д. Овсянико-Куликовского и показано, что теоретической основой научной деятельности мыслителя стали идеи, предложенные В. Фон Гумбольдтом и А. Потебней. Развитие интерпретации последних, в научном наследию Д. Овсянико-Куликовского осуществлялась в контексте теоретико-методологических предпосылок первого и второго позитивизма.

Раскрыты особенности развития ведологии (индологии) в русскоязычном интеллектуальном дискурсе XIX в.. Последний был обусловлен господствующими в гуманитарной науке парадигмальными подходами, ведущее место среди которых занимают буквально-исторический, натуралистический и христианско-богословский. Подчеркнуто, что отличие их восходящих мировоззренческих оснований не сопровождается резким отличием предложенных учеными выводов, которые, как правило, соглашаются с тем, что в основе духовной жизни общества лежит обожествление природных стихий.

Теоретико-методологическим основанием предложенной Д. Овсянико-Куликовский натуралистически-психологической парадигмы интерпретации текстов Ригведы стали идеи натуралистической и христианско-богословской парадигмы, синтез которых осуществлялся сквозь призму методологических установок эмпириокритицизма и лингвофилософских идей В. фон Гумбольдта. На этом основании показано, что древние арии одновременно поклонялись и

физическим и психическим процессам, ведущее место среди которых играет экстаз – его достигает человек, прежде всего, с помощью языка в процессе культовой деятельности. Среди прочего выявлено, что предложенная Д. Овсяннико-Куликовским интерпретация Ригведы имеет четкую интенцию на признание креативной роли языка, которая, однако, не получает в его концепции логического завершения.

Важнейшей чертой, лингвофилософского своеобразия творчества Д. Овсяннико-Куликовского, является обоснование, во-первых, реального онтологического статуса и психофизиологической природы слова, во-вторых, генетической взаимосвязи между грамматическим и логическим, и признание последнего высшей степенью психического развития, в-третьих, перенос внимания с языка на мысль. Выявлено, что в творческом наследии Д. Овсяннико-Куликовского утверждается взаимообусловленность основных закономерностей развития языка с эволюцией человеческого разума и общества в целом.

Показано, что основанием предложенной Д. Овсяннико-Куликовским психологии художественного творчества есть, с одной стороны, идея родства науки и искусства, которая открывает возможность использования естественнонаучных методов в процессе анализа художественного творчества, а с другой – специфика толкования личности (в том числе и личности автора), которая понимается ученым как результат синтеза всех элементов (чувства, воли, мышления) психики. Последний становится возможным на уровне над-социальных (религия и мораль) чувств – именно они становятся тем мировоззренческим фундаментом, который дает возможность оценить значение предложенных искусством типических образов и выявить уровень их понимания.

Ключевые слова: слово, язык, речь, мышление, «экономия мышления», творчество, личность, понимание, чувства.

V. Svyshcho. Linguophilosophical issues in D. Ovsyaniko-Kulikovskiy's works. – Manuscript.

The thesis for the Candidate of Philosophical Sciences degree. Speciality 09.00.05 – History of Philosophy. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2014.

The thesis presented systematic conceptual approach to D. Ovsyaniko-Kulikovskiy's philosophical heritage in the context of native and foreign philosophy for the first time in native historical and philosophical thought. For this purpose was made historical and philosophical retrospection. Was analyzed the basic branches of its development on the one hand, and the specific interpretation of the meaning of language at different stages of social and cultural development on the other one.

It was found out the peculiarities of vedology's development in Russian-speaking intellectual discourse and was shown the peculiarity of naturalistic

paradigm psychological interpretation of the Rig Veda's hymns. It was proved the leading role of language problems at all stages of the creative and scientific thinker formation.

It was discovered the close relationships between D. Ovsyaniko-Kulikovskiy's linguophilosophical concept and the psychology of art, that was suggested by him and clearly revealed in peculiarity of explanation the problem of understanding the piece of art on the one hand, and understanding the personality, especially an artist's personality and its significance in the evolution of mental, social and cultural humanity development.

Keywords: word, language, speech, thinking, «economy of thought», creativity, personality, understanding, feelings.